

Bosnyáknyakú tyúk

Szabó József a *bosnyáknyaku* 'kopasz nyakú <tyúk, csirke>' szóról mint jelentéssűrítő szóösszetételről ír, amely hasonló-hasonlított jelentésszerkezetű. A szót és a jelentését a KiskSz.-ből és az ÚMTsz.-ből ismeri (Szabó 2007a: 89). Szabó (2007b: I, 294) fejtegetésének lényege: „A *bosnyáknyaku* származékszó előtagja a *bosnyák* népnév, az állatokra (konkrétabban: a tyúkfélékre) átvitt jelentése pedig föltételezésem szerint a mohamedán bosnyákok egykori hajviseletével magyarázható. A bosnyákok ugyanis – az oszmán-törökökhöz hasonlóan – borotválták a fejüket, s mivel a 16–17. században sokan telepedtek meg hazánkban [...], a korabeli magyarság (köztük pl. a nagykanizsai lakosság) is megismerhette őket és hajviseletüket.” (Egyébként a sokácok – horvát etnikai csoport – egy részét is hívták *bosnyáknak*.)

A hajviselet a *bosnyáknyaku* jelentése szempontjából érdektelen, s így a hasonló-hasonlított jelentéssűrítő összetétel is, hiszen az *-ú/-ű ~ -jú/-jű* képző a „Jelzős szerkezetekben – a jelzett főnévhez járulva – 'vmivel bíró, ellátott' jelentésű” (MMNyR. 1: 408), vagyis a **bosnyáknyakú tyúk* 'tyúk, amelynek bosnyák a nyaka'.

Az általános lexikonokból is (A Pallas nagy lexikona, 1893–1896.; Új magyar nagylexikon, 1993–2004) tudhatni, hogy a *kopasznyakú tyúk* (ÉrtSz. *kopasz* a.; ÉKsz.²: *kopasz tyúk* a.) – más nevein: *erdélyi kopasznyakú tyúk*, *bosnyák tyúk*, *csóré nyakú tyúk*; *csóri tyúk*, *erdélyi kopasznyakú tyúk*, *Szeremley-tyúk*, *török tyúk* – Tibetből származik, és kereskedők révén Kis-Ázsián és a Balkánon keresztül került Erdélybe a 17. század vége felé. Ennek a házi szárnyasnak a nyaka – nem a feje, azon van toll! – a szeme aljától a (többnyire) begye felső harmadáig tollatlan. Ezt a tyúkfajtát 1875-ben egy bécsi kiállításon Szeremley (más forrásból: Szeremlei) Lajos tanfelügyelő mutatta be, aki az 1840-es években kezdett Erzsébetvárosban foglalkozni a tenyésztésével; az 1925-ös bécsi kiállításon már *erdélyi kendermagos* (*Siebenbürger Sperbe*) néven szerepelt „Frau von Szeremley” állományából az érdeklődést keltő aprójószág, amelynek sokfelé *bosnyák tyúk* volt a neve, ugyanis Erdélyen kívül a szerb és bosnyák hegyvidékeken is előfordult (l. Szalay 2008; 2001: 22–38).

A tyúkocska nagy sikert aratott Bécsben, Németországban a 19. század vége táján még egyesületet is alakítottak a tenyésztői. A mai Magyarországon sokáig idegenkedtek a bosnyák tyúktól, amely azonban rendkívül jó tojónak és kiváló kotlósnak bizonyult: az „1950-es években Tiszaigaron alig volt fehér és erdélyi kopasznyakú fajta [...] Tápén a legjobb tojónak a kis babos és a kopasznyakú fajtát tartották. Az utóbbi olyan kiváló kotló, hogy még a »rántanivaló« csirkéket is összetartja” – írja Paládi Kovács (2001: 776.)

Az erdélyi kopasznyakú fekete volt, a más színűeket a magyar parlagi tyúk (amelynek nincs fekete színváltozata) kopasz nyakú változataként tartották számon, majd 1992-ben a más színűeket (fehér, kendermagos) is tözskönyvezték. A hazai házi tyúk (*Gallus gallus domesticus*) különféle fajtái, illetőleg fajtaváltozatai védelem alatt állnak: génbanki állományuk Gödöllőn és Keszthelyen, a kendermagosnak egy állománya Hódmezővásárhelyen található (l. Szalay 2008: 53).

Számos tárgy, dolog van és volt a magyarban a *kopasz* jelzővel minősítve. A SzT.-ből néhány példa: ~ *asztal*, ~ *láda*, ~ *derékalj*, ~ *garas*, ~ *tallér*, ~ *(hegy)oldal*, ~ *domb*, ~ *sódar*, ~ *orja*, ~ *ormozat* stb. Az ÚMTsz. a *kopasz fejű búzát* jegyzi az 1940. évből. Ugyancsak számos dolgot különböztet meg az erdélyi jelző: ~ *abrosz*, ~ *gúnár*, ~ *kancsó*, ~ *ló*, ~ *lúd*, ~ *réce* stb. (SzT.), hasonlóképpen

különít el (most baromfi-elnevezéseknél maradván) a *török* is: *török lúd* 'fodros lúd'; ezt *asztraháni* vagy *szevasztopoli lúd* névvel is illették (l. Szalay 2008: 43).

Talán az eddigiekből nyilvánvaló, hogy e tyúkokskának a származási helyére utaló neve a *bosnyák tyúk*. A *bosnyák* szót a többi baromfitól való különbözőségében legjellemzőbb testrésze, a nyakára (is) vonatkoztatták. Így lett *bosnyáknyakú*, azaz: 'bosnyák vidékről való (és kopasz nyakú) tyúk', amely kifejezésben immár a *bosnyák* 'kopasz' jelentésű. Az efféle tyúkfiaakra tudomásom szerint Nagykanizsa környékén a *bosnyáknyakú (tyúk)* megnevezés ma is használatos.

SZAKIRODALOM

- ÉrtSz. = Bárczi Géza–Országh László (főszerk.): *A magyar nyelv értelmező szótára* I–VII. Budapest, Akadémiai Kiadó, Budapest. 1959–1962.
- ÉKsz.² = Pusztai Ferenc (főszerk.): *Magyar értelmező kéziszótár*. Akadémiai Kiadó, Budapest. 2003.
- Paládi-Kovács Attila 2001. Baromfitartás. In: Uő. (szerk.): *Magyar néprajz* II. *Gazdálkodás*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Szabó József 2007a. *A népi szemlélet tükröződése nyelvjárásaink szókészletében*. SZTE BTK Magyar Nyelvészeti Tanszék, Szeged.
- Szabó József 2007b. Néhány, -ú, -ű képzővel keletkezett tájszó magyarázata. In: Benő Attila–Fazakas Emese–Szilágyi Sándor (szerk.): *Nyelvek és nyelvváltozatok* I–II. Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetsége, Kolozsvár, I, 293–8.
- Szalay István 2001. *Régi magyar baromfifajták*. Mezőgazda Kiadó, Budapest.
- Szalay István 2008. *A magyar őshonos tyúkfajták leírása*. <http://www.katki.hu/genmeg/osh97/html>
- SzT. = Szabó T. Attila–Vámszer Márta (szerk.): *Erdélyi magyar szótörténeti tár* I–. Kriterion–Akadémiai Kiadó, Bukarest–Budapest. 1975–.
- MMNyR. = Tompa József (szerk.): *A mai magyar nyelv rendszere. Leíró nyelvtan* I–II. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1961–1962.
- ÚMTsz. = B. Lőrinczy Éva (főszerk.): *Új magyar tájszótár* I–. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979–.

Büky László
SZTE BTK